takzvaná Akcia Hviezdoslavova knižnica. Súdruh Gottwald dal do každej knižnice v Československej republike rozoslať debničku, kde bolo tridsaťšesť slovenských kníh – Hviezdoslav, Tajovský a podobne. Samozrejme, Hviezdoslava som svojmu kamarátovi nevzal, ale Tajovského a Kukučína áno. Vybral som dve knihy a odrazu som videl toho chlapca, ktorý každý deň chodil ráno na šiestu na šichtu na stavbu, ako pri mne večer sedí (robil som vtedy „provianťáka", čiže som si mohol večer čítať, písať, robiť, čo som chcel, lebo ráno som vydal chlapcom proviant a prípadne som si ešte ľahol) v kuchyni pri otvorenej knihe, padajú mu slzy a hovorí: „Ja čítam po slovensky!" Bol úplne vyvedený z miery a ja, samozrejme, tiež. Videl som, aký bol šťastný. Naučil sa čítať a stal sa zázrak – naozaj si overil, že čítať vie. Kým nás neprevelili, prečítal asi päť kníh z knižnice. Vôbec nevnímal okolie, ani tie hrubé vtipy okolo seba. Bol vo vytržení. Hoci som skeptik, verím, že existuje sila umenia.

X. Keby neprišli tanky, dodnes by som bol v Kultúrnom živote

Po vojenčine ste sa vrátili do Bratislavy a pošťastilo sa vám zamestnať v redakcii Kultúrneho života. *Ako sa to stalo?*

—

To všetko je zásluha osobnej odvahy a charakteru Ladislava Mňačka, ktorý sa nebál prijať ma. Povedal mi len jednu vec: „Dopočul som sa, že vieš robiť, tak to s tebou skúsim. Mám len jednu podmienku. Nesmieš vyplniť nijaký dotazník, lebo keď sa mi dostane do rúk, budem si ho musieť prečítať, a potom ťa nebudem môcť prijať." Takže som dva roky figuroval vo vydavateľstve s prázdnym fasciklom. A keď neskôr z ÚV KSS žiadali, aby ma vyhodili z *Mladej tvorby*, musel som dotazník vyplniť dodatočne. Tak som sa dostal vďaka Mňačkovi do *Kultúrneho života*, kde som zotrval trinásť rokov. A neodišiel by som odtiaľ do dnešných dní, keby neboli prišli tanky, ktoré existenciu *Kultúrneho života* ukončili. Tam som už naplno zažil dotyk s kultúrou. A hoci som robil v literárnom oddelení, chodil som aj do divadla.

Cítili ste po čase satisfakciu?

—

Cítil som radosť, že robím to, čo ma teší a čo robiť chcem. A cítil som svojím spôsobom aj istú pokoru. Ak je človek na takom mieste, mal by slúžiť. Nemal by si budovať len vlastný oltár a starať sa o to, aby mal úvodník na prvej strane a zásadný článok na tretej, ale aby presadzoval dobré materiály. Aby zvládol obohacovať číslo

aj o rozličné krátke texty, anonymné, ktoré nijakú slávu neprinesú. Samozrejme, s odstupom môžem povedať – bol to veľmi povznášajúci pocit, že som bol v istom epicentre udalostí. (Nie od samého začiatku, ale od času, keď sa v šesťdesiatych rokoch začal *Kultúrny život* naplno profilovať.) Že som bol tam, kde sa niečo deje, kde sa život aj literatúra pohybujú vpred.

Prinajmenšom dvakrát v živote som si myslel, že život končí, že to ďalej nikam nevedie. Prvý raz, keď som vyletel z fakulty v roku 1953. Vtedy ako dvadsaťjedenročný som bol presvedčený, že môžem existovať jedine na fakulte, medzi knihami – čítať a písať. A keď na tej fakulte nemôžem byť, všetko končí. Pravdaže, koniec to nebol, človek zvládne, ako som kdesi čítal, viac ako kôň. Nakoniec som prežil aj také veci, o ktorých by som si nikdy nemyslel, že som toho schopný a že to zvládnem.

A druhý raz sa mi zdalo, že svet končí, keď som mal pauzu v *Kultúrnom živote* a pôsobil som v *Mladej tvorbe*. Koncom roka 1956 som s Milanom Ferkom zakladal *Mladú tvorbu*. Asi v apríli 1957 ma na príkaz ÚV KSS vyrazili. Vtedy som už bol uprostred diania. Uprostred toho, na čo som sa vlastne na fakulte pripravoval. *Mladá tvorba* nebolo zamestnanie – niečo zredigujem, padla a idem domov. *Mladá tvorba*, to bol spôsob života, životný štýl – stretávali sme sa ešte aj večer a počas víkendov sme u Ferkovcov zalamovali číslo. Ani vo voľnom čase sme nevypadli z atmosféry *Mladej tvorby*. Keď ma vyhodili, mal som pocit, ako keď potápačovi prestrihnú kyslíkovú hadičku.

Aký bol dôvod vášho odvolania?

—

Bohuš Trávniček, šéfredaktor *Smeny*, napísal článok, že *Mladá tvorba* uverejňuje a podporuje pesimizmus mladých autorov. Že v nej vychádzajú prózy, ktoré spochybňujú základné hodnoty života. Autori Jaroslava Blažková, Jožo Kot a tuším Peter Balgha. Trávniček „rozcupoval" tri úplne nevinné poviedky, napumpoval do nich vo svojom článku negatívne vlastnosti, aby dokázal, že *Mladá tvorba* jednoducho robí škodlivú prácu. A tak nám začali chodiť do redakcie ľudia, ktorí sa pohoršovali: „Od tej *Smeny* je to svinstvo, nemôžete to tak nechať! Napíšem vám odpoveď!" Keby bol napísal každý, mohli sme vydať mimoriadne číslo len z odpovedí. Dva dni pred uzávierkou ešte ktosi povedal, že odpoveď napíše a na druhý deň malo ísť kompletné číslo do tlačiarne, avšak žiadna odpoveď nebola. Tak som si povedal, že by to tak nemalo byť, veď predsa pre poriadok treba napísať. Treba mu odpovedať.

Zobrali ste to teda na seba?

—

Áno. A až dodatočne som si spomenul na Gogoľovho *Vija*[28]. Na konci poviedky zdvihnú Vijovi železné viečka, aby sa mohol pozrieť. Hlavnému hrdinovi, študentovi Chomovi Brutovi niečo hovorí: Nepozri sa! Ale, pozrel sa. Tak aj mne niečo hovorilo, kopalo ma do zadku: Nepíš to! Ale ja som to jednoducho nemohol nenapísať. Vy to, myslím, chápete, že sa to nedá. Nedáme si predsa pľuvať do tváre. Poslednú noc som teda napísal článok *Pravda života je nedeliteľná*, kde som hovoril o práve literatúry na pesimizmus, že literatúra má zobrazovať život a že pesimizmus nie je ani nihilizmus, ani bezvýchodiskovosť. Operoval som dokonca sovietskymi materiálmi. Spomenul som si na sovietsky film *Štyridsiaty prvý*[29], v staršej verzii z tridsiatych rokov, keď hlavná hrdinka zastrelí svojho miláčika.

Červenoarmejka zastrelí bieleho, hoci sú do seba zaľúbení.

—

Áno. Je to modelová situácia. Na opustenom ostrove bielogvardejský poručík a červenoarmejka – ostreľovačka, ktorá má už na konte štyridsať zastrelených bielogvardejcov. V tej staršej verzii, keď príde napokon na ostrov čln s červenoarmejcami a pýtajú sa na mŕtveho: „To je kto?", ona odpovie: „To je štyridsiaty prvý." V novšej verzii sa zosype a plače nad tým, že sa nedalo inak, disciplína nezmieriteľného triedneho boja. No pochopí, čo spravila, ľudsky to nie je veľmi optimistický koniec. Tak som to tam napísal, ale neodpovedal mi ani súdruh Trávniček, ani nikto iný, ale na ÚV KSS sa súdruhovia rozhodli veľmi rýchlo za neho. Podrobnejšie som sa o tom dozvedel až po desaťročiach. Asi pred tromi rokmi vydal mladý Marušiak[30] dokumenty a medzi nimi aj o jednom zasadnutí ústredného výboru, kde nejaký súdruh Rázus povedal, že čo to v tej *Mladej tvorbe* robí syn milionára a šmelinára, ktorý kazí mládež? A hneď nato ma z *Mladej tvorby* vyhodili.

28 Nikolaj Vasilievič Gogol (1809 – 1852) vydal v roku 1835 knihu poviedok *Mirgorod*, súčasťou ktorej je poviedka *Vij*. Ide o hrôzostrašný príbeh postavený na magických prvkoch ukrajinských ľudových rozprávaní. Vij je vo východoslovanskej mytológii trpasličí kráľ s ničivým pohľadom. Gogoľ ho opísal ako prízrak so železnou tvárou a prstami a je vlastne slepý, pretože má dlhé oceľové viečka, ktoré mu siahajú po zem. Keď mu pekelní pomocníci viečka nadvihnú, nikto sa mu nesmie pozrieť do očí, inak zahynie.

29 Film *Štyridsiaty prvý* vznikol na motívy rovnomennej novely prozaika Borisa Lavreňova. Filmová snímka z roku 1956 v réžii Grigorija Čuchraja bola ocenená na festivale v Cannes.

30 Juraj Marušiak – politológ a prekladateľ, syn literáta a prekladateľa Jozefa Marušiaka.